

KUŞADALI BİR EVLİYA-İBRAHİM HALVETİ HAZRETLERİ

Kuşadası; kurulduğu 17. yy başlarından itibaren Osmanlı devletinin Ege’de önemli bir ticaret limanı olduğu kadar, tasavvuf ve diğer ilimlerde büyük alimler yetiştiren bir kenttir. Bu alimlerden biri de kerametleri, ilim ahlakı, mensubu olduğu tarikatın çağın şartlarına göre şekillenmesi için yeni bir kol kuran Hz. İbrahim Halveti’dir. Osmanlı tasavvuf dünyasında “ Kuşadavî, Adaviyye, “ mahlasları ile tanınmaktadır. İbrahim Halveti, Osmanlılar zamanında, Anadolu’da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerindedir. Tam ismi, İbrahim bin Mustafa eş-Şa’bânî el-Halvetî olup, Halvetiyye tarikatının Şa’bâniyye kolunun büyüklerindedir. Aydın vilâyetinin Kuşadası kasabasına bağlı Çınar köyünde 1188 /1774 doğmuştur.. 1262 / 1846 senesi Zilhicce ayında hac dönüşü yolda vefat etmiştir. Vefat senesinin, 1263 (m. 1847) - 1264 (m. 1848) olduğu da rivayet edilmiştir.¹ Kuşadalı İbrahim okuma yazmayı annesinden öğren-miş, düzenli öğrenim hayatına ise Denizli’de devam etmiştir. Daha sonra İstanbul’a giderek Fatih’teki Feyziyye Medresesine kaydolmuş ve medrese tahsilini orada tamamlamıştır. Medrese tahsilinin son yıllarında tasavvufa yönelmiştir. Onun varlık, insan ve âleme bakışının oluşmasında ve şekillenmesinde tasavvuf en yüksek yeri işgal eder. Tasavvuf İslam ilimlerinden biridir. İnsanın manevî ve ahlaki bakımdan gelişip olgunlaşmasını konu edinir. Tasavvuf İslam ilimlerinden biri olmakla birlikte diğerlerinden ayrılan bir özelliği de vardır. Bu durum “*Tasavvuf hal ilmidir, kal ilmi değildir.*” denilerek ifade edilir. Diğer bir deyişle tasavvufun ne olduğu okuyarak, araştırıp inceleyerek değil yaşayarak anlaşılır. Bu ise bir anda olup bitecek bir hadise değildir. Uzun, yorucu ve zorlu bir süreç gerektirir ki buna seyr ü sülûk denilir.² XII. Asırdan itibaren tasavvuf faaliyetleri tarikat denilen kurumla-rın çatısı altında yürütölmeye başlamıştır. Bu durum Anadolu’nun fethi yıllarına rastlar. Tasavvuf zümrelerinin toplum hayatında oynadığı önemli rolün farkın-da olan Selçuklu sultanları tasavvuf önderlerine büyük saygı göstermiştir. Neticede Selçuklu ülkesi ehl-i tasavvuf ve tarikatlar açısından cazip bir mekân hali-ne gelmiştir. Tasavvuf tarihinin en büyük simalarından biri olan İbn Arabî’nin İslam dünyasının en batısından kalkıp Selçuklu başkentine gelerek fikirlerinin takipçisi Sadreddin Konevî’yi yetiştirmesi, yine Mevlana’nın Babasıyla birlikte İslâm dünyasının en doğusundan kalkıp Selçuklu başkentine gelip yerleşmesi; Konya’yı duygu, düşünce ve faaliyetlerinin merkezi edinmesi bu gerçeğin birer göstergesidir. Bu durum Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiştir. Bazı istisnaları olmakla birlikte, kuruluş yıllarından itibaren tasavvuf mensupları Osmanlı sultanlarından ve devlet ricalinden büyük saygı görmüştür. Bu özelliğ-in-den dolayı İslam dünyasında ortaya çıkan tarikatların hemen hepsi Osmanlı devleti sınırları içinde faaliyet gösterme ve yayılma imkânı bulmuştur. Osmanlı Ülkesinde en yaygın tarikatlardan biri Halvetilik’tir. Bu tarikatın Ebu Abdullah Ömer b. eş-Şeyh Ekmelüddin el-Geylânî el-Lahcî (ö. 800/1397) tarafından kurulduğu kabul edilir.³

¹ Osanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, s. 110.

² Prof. Dr. Himmet Konur, *Kuşadalı İbrahim Halveti ve dönemi*, Kuşadalı İbrahim Halveti ve Kuşadası ve Cıvarı Tasavvufî Hayat, İzmir 2016, s 15-17

³ Mahmud Cemâleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, (Haz: Serhan Tayşî), İstanbul 1993, s. 345; Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul 1984, s. 70.

II. Pir Seyyid Yahya Şirvanî (ö. 869/1464)'den itibaren gerçekleşmiş-tir.⁴ Onun yetiştirdiği halifelerden bazıları Anadolu'ya gelerek XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Halvetîliğin Osmanlı toplumunda yayılmasını sağlamışlardır. Bunlar Pîr Muhammed Erzincani (ö. 879/1474), Molla Ali Halvetî (ö. 867/1462-63), Dede Ömer Ruşeni (ö. 892/1487), ve Habib Karamani⁵ (ö. 902/1497)'dir. Halvetiyye tarikatı Seyyid Yahya Şirvani'den sonra dört ana kola ayrılmıştır. Bunlar:

1. Ruşeniyye: Aslen Aydınli olup daha sonra Tebriz'e yerleşen Dede Ömer Ruşeni ile devam eden koldur.
2. Cemaliyye: Çelebi Halife adıyla meşhur olan Şeyh Mehmed Çelebi Cemali (ö. 899/1496) 'ye nispet edilir.
3. Şemsiyye: Bu kolun kurucusu Şeyh Şemseddin Ahmed Sivasî (ö. 1006/1579)'dir.
4. Ahmediyye: Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö. 910/1505) tarafından kurulmuştur.

Kaynakların verdiği bilgiler Kuşadalı'nın tasavvufi hayata yatkın bir tabiata sahip olduğuna işaret etmektedir. Kuşadalı, medrese tahsilini tamamladığı yıllarda hüccesine kapanarak vakti-nin büyük kısmını ibadet ve mücâhedeyle geçirmeye başlar. Bu sırada aynı zamanda ayet ve hadislerin hakikatini kavramaya çalışır. Bir ayet-i kerîmenin manevî anlamını bir türlü çözemez. Bir gün arkadaşı Hacı Mustafa Efendi ziyaretine gelir. Durumu öğrenince onu, o sırada At pazarı tekkesinde misafir bulunan Bey pazarlı Ali Efendi'ye götürür. Ali Efendi sohbet sırasında Kuşadalı'nın anla-yamadığı ayeti okur ve “*zâhir manası bu, bâtın manası budur*” diyerek açıklar. Bu açıklamalarla müşkili hallolan Kuşadalı, Ali Efendi'ye intisap eder. Dört yıl kadar Beşikçi zade dergâhında mücadele de bulunur. Ali Efendi ile karşılaştığı sırada onun otuz dokuz-kırk yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir.⁶ Daha sonra şeyhi onu Mısır'da irşatla görevlendirir. Mısır'a giderek Kahire'deki Gülşeni tekkesine misafir olarak yerleşir. Çekemeyenlerin şikâyeti üzeri-ne Mehmed Ali Paşa tarafından İstanbul'a dönmesi istenir. 1235/1820 tarihin-de gemiyle İstanbul'a döner. Şeyhinin vefat ettiği haberini alır ve buna çok üzülür. Feyziyye medresesine yerleşerek zikirle meşgul olur. Döndüğünü haber alanlar ziyaretine gelmeye başlar. Usturacı Halil Efendi adındaki bir zat o gün-lerde Aksaray'da Sinekli Bakkalda inşa ettirdiği dergâhı Kuşadalı'ya tahsis eder. 1235/1820 senesinde buraya yerleşen Kuşadalı on iki yıl irşad vazifesinde bulunmuştur. Bu dergâh büyük yangında (1248/1832) yanmıştır.⁷ Israrlara rağmen sağlığında bu dergâhın yeniden inşasına izin vermemiştir. Koska'da kiraladığı evde bir sene ikamet ettikten sonra Çarşamba Pazarında bir ev satın alarak orada müritlerini irşad ile meşgul olmuştur.⁸

⁴ Seyyid Yahya Şirvani için bkz. Taşköprü zade, *eş-Şakaiku'n-Nu'maniyye*, Beyrut 1975, s. 164-165;

⁵ Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye' nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsile-sinin Tahlili, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIX, sa: 1, s. 543.

⁶ Nihat Azamat, “Kuşadalı İbrahim Efendi”, *TDVİA*, XXVI, İstanbul 2002, s. 468.

⁷ Osmanzâde Vassâf, *age*, IV, s. 111;

⁸ Kuşadalı'nın Çarşamba'daki evinin bulunduğu yer serasker Ali Saib Paşa konağının bahçesinde kalmış ve yerine hürmeten bir mescid inşa edilmiştir. Bkz. Vassâf, *age*, IV, s. 119.

1259/1843 senesinde hac vazifesini yerine getirmek için Mekke'ye ve ora-dan Medine'ye gitmiş dönerken Şam'da Kanavat Mahallesine yerleşmiştir. Da-ha sonra 76 yaşında tekrar Hicaz'a gitmiş Medine'yi ziyaret ettikten sonra Mekke'ye giderken hacıların ihram giydikleri Râbîğ denilen yerde 1262/1846 yılında vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Kabrini ziyaret eden Vassâf, Arapların onun mezarını parmaklıkla çevirdiklerini, “Hâzâ Murabıt” diyerek saygı gösterdiklerini ve ziyaret ettiklerini bildirmektedir.⁹ Vefatı üzerine halifelerinden Aydı Baba (Mehmet Efendi) (ö. 1288/1871) şu mersiye yazmıştır:

Şeyhim bekâya gitti ben kaldım ağlayu ağlayu
Aktıkça kan bu dîdeden sildim ağlayu ağlayu
Geldi dil deryâsı cûşa, döndüm ol demde bî-hûşa
İhtiyârsız başım taşa, çaldım ağlayu ağlayu
Arttı çün derdim âh ile, göz kan döker dilhâh ile
Ser-tâ-kadem eyvâh ile, doldum ağlayu ağlayu
Yandı dil nâr-i firkate, sabr olunmaz bu hasrete
Şimdi deryây-i hayrete, daldım ağlayu ağlayu
Altmış üçün zilhiccesi göçmüş meşayih zübdesi
Râbîğ' da envâr türbesi bildim ağlayu ağlayu
Cismim yanar bu nâr ile, gönlüm dolar bu zâr ile
Bağrım firak-ı yâr ile deldim ağlayu ağlayu
Boynum eğüp sümbül gibi feryâd edip bülbül gibi
Aydî iken ben gül gibi, soldum ağlayu ağlayu¹⁰

Eser telifine rağbet etmeyen Kuşadalı'nın mektupları haricinde eseri yok-tur. O âşıkların kalplerindeki sırları telife gayret etmiştir.²⁷ Tasavvuf mesleğini “*bilmek, bulmak, olmak*” diye tarif eden Kuşadalı tasavvufun kitaplardan araştırılıp incelenmesini değil kâmil bir müridin gözetiminde hal edinilip yaşanmasını istemiştir.²⁸ Tarikat merasimine iltifat etmemiş; tac, hırka, kemer gibi tarikatlara mah-sus kıyafetleri önemsememiştir. Bir mektubunda şöyle der:

Sûfilik tac ile abâ oldu
Hayf kim marifet hebâ oldu.

Sûrî merasimden hoşlanmayan Kuşadalı, dergâhı yanınca “*el-Hamdü lillah merâsimden kurtulduk*” demiş, müritlerinden İzzet Efendi (ö. 1292/1875)'nin konağı yanınca, “*İzzet! Masivâyı yaktın, keyfine bak!*” diyerek onu teselli etmiştir.

⁹ Sayda müşiri Kâmil Paşa 15 Safer 1263/12 Şubat 1846 tarihli raporuyla Kuşadalı ve beraberindekilerin koleradan vefat ettiklerini meclis başkanlığına bildirmiştir. Vassâf, *age*, IV, s 112-113; Nihat Azamat, “Kuşadalı İbrahim Efendi”, *TDVİA*, XXVI, s. 469.

¹⁰ Tahir Galip Seratlı, *Aydî Baba Divanından Seçmeler*, İstanbul , s. 191-192

Halifelerinden Ahmed Âmiş Efendi (ö. 1338/1920)'nin de müritlerini halvet ve riyazete tabi tutmadığı, “*Mücâhedâtın bir kısmını Kuşadalı, mütebâkisini de ben ref ettim.*” dediği kaydedilmiştir. Kimseye hilafet vermemiş, hilafeti bir sır-ı Muhammedî olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu sır kime ihsan olunursa onda eserleri de görülür ve bu sayede hilafet sırrının taşıyıcısı olur. Yoksa birkaç sene bir dergâha gidip gelmek, haftanın belli günlerinde zikir merasiminde bulunmak ve daha sonra merasimle serpuş, biniş, kemer ve asa verilmek suretiyle halife olunmaz.¹¹ Kuşadalı İbrahim Halveti Hazretlerinin yaşadığı ve toplumu irşad etmekle vazife kılındığı dönem zor bir dönemdir. Osmanlı tahtında sultan II. Mahmut vardır ve yeniçerilerin topluma büyük sıkıntılar yaşattığı bir dönemdir. İçten çürümüş bir idare, islah olmayan bir askeri teşkilat ve reformlar yapmak isteyen bir padişah. II. Mahmud'un Osmanlı tahtına geçmesi ile kurumsal ve daha sistematik bir modernleşme süreci başlamış oluyordu. Yaşanan bu sosyal ve siyasal gelişmelerin kültür ve düşünce hayatına da büyük yansımaları olmaktadır. Bunun yanında doğrudan tasavvuf dünyasını etkileyen gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu bağlamda yaşanan en önemli gelişme kuşkusuz 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına paralel olarak Bektaşîliğin de yasaklanması ve Bektaşî tekkeleri-nin de kapatılması sürecidir.¹² Bu gelişme Osmanlı tasavvuf dünyasında önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Osmanlı dünyasında bu olay büyük tepkileri de beraberinde getirmişti. Aydın Vilayetinde 1830 yılında vuku bulan Atçalı Kel Mehmed isyanında kapatılan Bektaşî tekkelerinin kışkırtıcı özelliği dikkate alınacak önemli bir faktördür. Bu tarihlerde Aydın Vilayetinin doğu ve iç kısımlarında yoğun bir Bektaşî hareketliliği ve muhalefeti yaşanırken kıyı kesimlerin-de bu sürecin daha sakin atlatılmasında kuşkusuz İbrahim Halvetî hazretlerinin ağırlığı ve Bektaşîliğe karşı verdiği mücadelenin büyük etkisi olduğu açık bir gerçektir. İbrahim Halvetî, ne şer'i ilimlerle ilgili, ne de tasavvufu ilgili müstakil bir eser kaleme almamıştır. İbrahim Halvetî'nin düşünce dünyasını ve şahsiyetini anlama konusunda en önemli kaynak, müritlerine yazdığı mektuplardır. Vefatından sonra mensupları tarafından istinsah edilerek derlenen ve büyük bir bölümü Milli Kütüphane ile Millet Kütüphanesi'nde bulunan mektuplarının sayısı, çeşitli kütüphanelerde ve özel şahısların elindeki diğer mektuplarla birlikte, 143'e ulaşmaktadır.¹³ Günümüze “*Vech-i yâre dûş olan âlemde seyrân istemez*” mısrası ile başlayan ve “*Nutk-i Şerif*” olarak da bilinen meşhur bir şiiri ulaşmıştır. Kaleme alınan bu şiir kimi musikişinaslara ilham vermiştir. Yaptığımız araştırmaya göre İbrahim Halvetî'nin “*Nutk-i Şerif*”ine yapılan bestelerden günümüze dört adet eser ulaşmıştır.¹⁴ Kuşadalı İbrahim Halvetî'ye ait olan Nutk-i Şerif, tekkelerde çeşitli makamlarda irticali bir şekilde kaside olarak da icra edilmiştir ve günümüzde de kaside olarak musiki meclislerinde, Radyo-TV programlarında okunmaktadır. Hz. İbrahim Halveti Hz. çok sevilen ve tekkelerde çok okunan ilahisinin sözleri şöyledir.

¹¹ Osmanzâde Vassâf, *age*, IV, s. 112-113.

¹² Ramazan Kemal Haykıran, İbrahim Halveti Hz. yetiştirdiği ortam, Kuşadalı İbrahim Halveti ve dönemi, Kuşadalı İbrahim Halveti ve Kuşadası ve Civarı Tasavvufi Hayat , İzmir 2016, s 17

¹³ Muhammed Sevinç, Kuşadalı İbrahim Halveti Hz. Nutk-u Şerifine Yapılmış bestelerin değerlendirilmesi, Kuşadalı İbrahim Halveti ve dönemi, Kuşadalı İbrahim Halveti ve Kuşadası ve Civarı Tasavvufi Hayat , İzmir 2016, s 163

¹⁴ TRT Müzik kanalında yayınlanan “İrfan Türküleri” programında Nutk-i Şerif'in, Ender Doğan tarafından kaside olarak okunan bir kaydı için bakınız. www.youtube.com/watch?v=ovMbx0QBob8 Erişim Tarihi: 11.03.2016

NUTK-İ ŞERİF

Vech-i yâre düş olan âlemde seyrân istemez
Cânını cânâne teslim eyleyen cân istemez

Bu misâfirhânenin fânîliğin fehm eyleyen
Hâne-i kalbinde Hakk'dan gayrı mihmân istemez

Cennet içre tamudan korkar mı Hakk'ın âşıkı
Hak budur erbâb-ı aşka hûr u gilmân istemez

Gerçi zâhir ilminin nef'i de vardır tâlibe
Lîk esrâra erenler sûrî irfân istemez

İrci'î âvâzı erdi mürğ-i cânın sırrına
Bî-karâr oldu anınçün verd-i handân istemez

Mâsivallahdan mücerred oldu İbrâhîm bugün
Vârını dildâre verdi vasl u hicrân istemez

Kaynakça

- Aşkar, M. (cilt 39). Bir Türk Tarikatı olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halveti Silsilesinin Tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 543.
- Azamat, N. (2002). Kuşadalı İbrahim Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 468.
- El-Hulvi, M. C. (1993). *Lemazat-ı Hulviyye ez Lemaat-ı Ulviye*. İstanbul.
- Haykıran, R. K. (2006). *İbrahim Halveti Hz. Yetiştği Ortam*. İzmir: Tibyan Matbaası.
- Konur, P. D. (2016). *Kuşadalı İbrahim Halveti ve dönemi*. İzmir: Tibyan Matbaacılık.
- köprüzade, T. (1975). *Seyyid Yahya Şirvani, Eş-şaaiku'n-Nu'maniyye*. Beyrut.
- Seratlı, T. G. (tarih yok). *Aydi Baba divanından seçmeler*. İstanbul: 191-192.
- Sevinç, M. (2016). *Kuşadalı İbrahim Halveti Hz. Nutk-u Şerfine yapılmış bestelerin değerlendirilmesi*. İzmir: Tibyan Matbaası.
- Vassaf, O. H. (2006). *Sefine-i Evliya*. İstanbul.